

פעמונים

ר' אלישע לוי

אף על פי שאין אני מיוצאי רומניה, ולא כל שכן שאי אפשר לקרוא אותי 'זקן', נוח היה לי להתפלל בבית הכנסת של 'זקני רומניה'. זקנים חביבים אלו, שרבים מהם היו משארית הפליטה שהצליחה לחמוק בעור שיניה מן החיה הנאצית, ורבים מהם נשאו תזכורת מספרית שקשורה לאות על ידם לנצח, זקנים אלו, היו מקבלים כל אדם בסבר פנים יפות. בלא דעה אם יוצא רומניה אתה אם לאו, מקום היה לך להתפלל שם. גם בני העדה האתיופית שגרו בשכנות לבית הכנסת, היו באים שמה להתפלל ומביאים עמם את התינוקות.

בית הכנסת גדול ורחב ידיים, תקרתו גבוהה וממנה משתלשלים בתי מנורה ישנים. שנים ארוכות נתקשיתי בדבר: כיצד מחליפים בבתי מנורה גבוהים אלו נורה בשעת הצורך? משלא מצאתי פתרון לבעיה, נכנס בליבי חשד, כי המנורות הגבוהות כל כך, תלויות באופן הזה מטעמים של חיסכון. כאשר נשרפת נורה אחת, אי אפשר להחליפה, שהרי היא גבוהה כל כך וכיצד תבוא שם יד אדם?! על ידי תירוץ כזה נמצאת חוסך נורה אחת מעת לעת. אף על פי כן, מרובה היה אורו של בית הכנסת.

בית הכנסת אחד היה, אך אנפיו - שלושה. אין דומים אנשיו של האגף האחורי, שעומדים ומשוחחים להם בנחת כל שעת התפילה, ליושבי האגף האמצעי, שם התרכזה לה החבורה הצעירה והצהללת, ואלו ואלו אינם דומים ליושבי המכובדים של האגף הקדמי, הוא אגפם של מתפללי בית הכנסת הותיקים, הם אשר יסדוהו והם המנהלים כל אורחותיו.

מעל כולם, שניים הם הממונים בפועל על מלאכת הגזברות, החזנות והגבאות - בן, ואביו החרש שמסייע על ידו. הבן ר' אנשיל שמו, ובעברית - אשר. ר' אנשיל זה, הריהו כבן חמישים שנה ועדיין לא נשא אשה. יש אומרים שמטעם זה, למרות מה שלא היה קולו ערב, (ולשם הדיוק, רחוק מלהיות...) הוא העובר לפני התיבה, הוא הקורא בתורה, והוא השר בסוף תפילת שחרית של שבת את 'שיר הכבוד'. גם את מלאכת הגבאות כולה נושא הוא על גבו בשתיקה: פותח את בית הכנסת ונועל אותו בסופו של יום, דואג לסידור המושבים, מפרסם את זמני התפילות, ועסוק תמיד בענין מעניניו של בית הכנסת.

בכל המלאכות הללו, אביו השתקן סובב על ידו תמיד ובידיו צרור מפתחות גדול לכל תיבה או דלת שיש בהן צורך לבית הכנסת.

בערבי שבתות, לובש ר' אנשיל את חליפתו היחידה, על ראשו כובע לבד קטן מדה, ועיניו תרות בחלל בית הכנסת. מבקשות הן חזן שיעבור לפני התיבה. נדמה שלעיתים אפילו הוא עייף מלשוב שבת אחר שבת על אותם הפסוקים ואותן הברכות באותו הקול ובאותו הניגון. לפיכך ניגש ר' אנשיל אל עבר חבורת הצעירים, מבקש לשכנעם כי יגש מי מהם אל העמוד. על פי הרוב, נדים הם את ראשם בשלילה לבקשתו. ר' אנשיל מנסה לדחוק בהם, הרי העמוד ריק, והרי הקהל ממתין, אך הם בשלהם: ימתין העמוד וימתין הקהל. הם אינם ממהרים. סופו של דבר, ניגש ר' אנשיל בעצמו אל העמוד, פורש טלית על כתפיו וקורא בקול: "לכו נרננה לה", נריעה לצור ישענו". וכך חוזר לו המעשה שבתות רבות: חיפוש, בקשה, ניד-ראש, טלית.

לצידם של החבורה הצעירה יושב לו מוני. אין איש יודע את גילו של מוני, אך משערים המשערים כי גילו למעלה משבעים שנה.

במוני זה נסוב המעשה אותו אנו מבקשים לספר.

שואלים אתם ודאי: מה למוני אצל צעירי הצאן? ובכן, מעשה פשוט הוא: אצל האגף האחורי לא נתקבל שכן למרות מה שעמידתו זקופה ומראהו מכובד, הרי שיחתו צרה ואין לו יד ורגל בענייני הממשלות או מגרשי הכדורגל ולפיכך לא מצא שם את מקומו. אף בחברתם של יושבי הקרן הקדמית של המתפללים לא מצא מקום: הם באו להתפלל והוא מבקש חברה. משראה שכן הם פניהם של דברים, קבע את מושבו באמצע בית הכנסת, סמוך למקום מושבה של החבורה הצעירה. הצעירים קיבלו אותו בשמחה, ואף הוא שמח בכך. מוני שאל כל אחד ואחד לעיסוקו, לגילו ולמקום מגוריו, והבחורים ענו לשאלותיו מתוך רוח טובה, והראו לו פנים שוחקות.

נתיישב לו מוני באחד הספסלים סמוך ונראה למקום מושבי.

אף על פי שאין בית הכנסת הזה מקום תפילתי הקבוע אלא רק בשבתות בעת שאני מזדמן שם לבקר את הורי, ופעמים רחוקות בימות המעשה, ואף על פי שאין הורי גרים אלא שנים מועטות סמוך לבית הכנסת הזה, כיון שעמדתי על אופיו של בית הכנסת, סוף סוף הופתעתי למצוא אדם כמוני יושב בסמוך לי. למרות זאת, נתיישבתי לי במקומי, תוך שאני מברך את שכני החדש ב'שבת שלום'. מוני השיב לברכתי מתוך חיוך צחור שיניים, ומיד בא עימי בדברים. הוא שאל לשמי, לשם

אשתי וילדי (הצטערתי לאכזבו בתשובתי...), לעיסוקי ולשלומי. כיון שעדיין לא החלה התפילה ואנו היינו מן המקדימים לבוא, עניתי לשאלותי בנחת. התבוננתי בפניו, ומטעם כלשהו, היה נראה כי מוני מקבל כל תשובה כחצי מן האמת כאילו יש לי סיבה נסתרת לא לענות לו את האמת כולה. ניחא, חשבתי לעצמי, סוף סוף הרי זו שיחה בטלה ממילא.

אחת לשבועיים או לשלושה, ולפעמים אף בשבתות הסמוכות זו לזו, בעת שהייתי מגיע לתפילה, היה מוני שמח בבואי, יושב לצדי ומתעניין היכן הייתי. לא הועילו הסברי הרבים כי אין אני מתגורר בשכונה הזו, אלא רק מתארח בה לפעמים, מוני היה מהנהן בראשו וקרוץ בעיניו כאומר 'אותי אין אתה צריך לסובב בכחש, אני יודע היטב...'. תמהתי. משבת לשבת, התוודעתי למוני יותר ויותר, ומדבריו למדתי על עברו. פעם אחת, כשסיפרתי לו ששבתי משירות מילואים, סיפר לי מוני תוך כדי דיבור כי גם לו יש עבר צבאי: הוא היה קצין בדרגת סגן אלוף במטרה החשאית של המדינה ('סיקוריטה' כלשונו...). עתה הבנתי את פשר מבטיו הבוחנים, את הרגלו לקרוץ ולהנהן, כמקבל את דבריך תמיד כשצל של ספק מוטל עליהם. עשרים שנה כסוכן חשאי או כקצין מודיעין במדינה קומוניסטית ודאי היו נותנים גם לי זוג משקפיים כזה להתבונן בו על העולם.

בשבת אחרת, כשהבאתי איתי אל תפילת שחרית את אחד מאחייני, דוד, מוני התבונן בו במבט מלא געגוע: 'גם לי היו פיאיס כאלו' אמר. לא הבנתי את כוונתו. 'פיאיס, פיאיס' חזר והצביע על פאותיו המסולסלות של דוד. חייכתי מופתע. 'ברצינות?!' שאלתי.

'נו בטח, הולך לתלמוד תיירה בבוקרשט, כל ילדים גויים מסביב זורקים אבן, אני מחזיר!' השיב מוני לעומתי. מול עיני רוחי קם ניצב לו מוני הקטן כשהוא צועד לבדו ברחובות בוקרשט, פאותיו מסתלסלות יורדות לו על לחייו, ומסביב לו צועדים ילדי האיכרים, מקניטים אותו בדבריהם: 'ז'יד!' ומשליכים בו אבן.

ילד יהודי צועד.

הקצתי פתאום. החלו להוציא את ספר התורה מן ההיכל. הקהל כולו עומד על רגליו, חלקו ממהר אל עבר ארון הקודש מתוך יראת כבוד. שמת לי לב שמוני גם הוא נעמד על רגליו אך צעדיו היו בכיוון ההפוך דווקא, אל הבמה. התבוננתי במעשיו. כשהגיע החזן וספר התורה על זרועותיו, מונח כתינוק הזה שכולם חומדים בו ונושקים לו, מיהר מוני להסיר מעל הספר את הרימונים המקושטים פעמוני כסף קטנים שמעטרים את עצי החיים עליהם גלולות יריעות הספר.

גם בשעה שסיימו את הקריאה בספר התורה ופנו להשיב את הספר אל היכלו, מיהר מוני אל התיבה, ובחיוך רחב עיטר שוב את הספר ברימוניו ופעמוניו. אף על פי שהדבר עורר גיחוך ומילמול מזלזל בידיש אצל חלק מהקהל, חלקם מביטים על מוני כעל ילד, (שכך היה מנהג בכמה בתי כנסיות, לתת לקטנים לעטר את הספר בפעמון ורימון) לא נמנע מוני מאותה השבת ואילך לחזור על מעשהו זה כל שבת.

ושוב מעשה בשבת אחרת, סמוך לתפילת מנחה של שבת, עת הקדמתי לבוא לבית הכנסת ומצאתי את מוני יושב על הספסל שליד הכניסה. כיון שראיתו, באתי לישוב אצלו. מוני, שקוע היה בהרהוריו ולא הרגיש בי עד שישבתי בסמוך לו. משניעור, שמח בי מאד, ושאל אותי כהרגלו לשלומי והיכן הייתי ומדוע לא ראני זמן כה רב. בטרם הספקתי לענות כהרגלי, אמר: 'נו, שהיום יארציט של אבא'. מששמעתי כך, הבנתי באילו הרהורים היה תפוס קודם שבאתי.

'כמה זמן?' שאלתי.

'הו, שישים ושמונה שנה' ענה מוני. מוני הוציא מכיסו סוכרייה קטנה. 'זה בשביל אולקוס', אמר והכניס את הסוכרייה לפיו.

'שישים ושמונה שנה זה הרבה זמן' אמרתי. 'אתה היית ילד קטן אז?'

'בטח. בן תשע, עם אח שלי הייתי. נשארתי ברומניה אחרי מלחמה. עד שאני באתי בארץ לבד משנת 75', בלי אבא בלי אמא, כבר הייתי גיל ארבעים ואחד ואשה שלי מתה בארץ אחרי שנתיים'

'וילדים שלך, איפה?' שאלתי.

פניו של מוני נתכרכמו בעצב.

'ילד אחד יש, לא רצה לבוא בארץ. בן עשרים ויש חברה גויה, מה יש לחפש בארץ? נשאר ברומניה, ללמוד בטכניון שמה מהנדס. בראש השנה היה מצלצל, עכשיו כבר לא. היום צריך להגיד 'קדיש' על אבא, ומי יגיד 'קדיש' על מוני?'

דבריו של מוני ציערו אותי. ביקשתיו שיספר קצת על אביו.

'הו, לספר על אבא?' מוני הביט בי תמה. הנהנתי בראשי.

'אני להיות בן תשע כשאבא מת. בינואר שנת 41', שמה היתה ממשלה של אנטוונסקו, זה כלב, ובממשלה שלו להיות חברים של 'משמר הברזל', אלה אנטישמים, טפו. ממשלה זאת לעשות הכל כדי למצוא חן בשביל נאצים ימח שמם. וככה, בינואר, לבוא חיילים רומנים וצוענים ומהכפרים בשביל לשדוד כסף ובתים

של יהודים בבוקרשט. אבא היה יוצא עם עוד אנשים מבית כנסת בבקר, והם, לתפוס אותם, מכות רצח נתנו שמה. בית כנסת שרפו באש. אבא לא לבוא בבית בכלל. אמא מהר מהר לקחת אותי ואח שלי אל שכנה גויה והיא להתחבא גם כן. בערב אמא מחפשת אבא. באה, מצאה אותו מת, בקושי ראתה פנים שלו. שגויים שרפו שמה יהודים וספר תורה ובית כנסת. ככה יותר ממאה יהודים עשו להם זה.

מחר לקחנו קצת דברים שלנו, ברחנו. לאן? גם אנחנו לא לדעת.

רק בן תשע, בורח. באנו אצל חברים של אבא בכפר, שהיה עושה עסק איתם. נתנו קצת אוכל. שמה ישנו בלילה. בבקר באו הרבה חיילים בכל כפרים מסביב, התחילו לאסוף יהודים למשאיות בשביל לגרש למחנות. את אמא לקחו, אני ואח שלי חזרנו בבית של גוי זה, חבר של אבא. גוי זה, קראו אותו יאן, היה שיכור כל הזמן, לקח אותנו בבקר בבית של כומר של כפר.

כומר לא ידע מה לעשות. ישמור אותנו - אסור. לתת לנו ללכת - לא רצה. אמר נשאר שם בכנסיה, נקה קצת, נעבוד בגינה, הוא יתן אוכל ומקום לישון.

היינו רעבים, הסכמנו.

בערב לקח אותנו כומר לכנסיה, שמה למטה יש חדר איפה שומרים כל שטויות שלהם (אני מחייך בעקבות החיוך שמתפשט על פניו של מוני...). אמר, פה לישון ולהתחבא בלילה. ביום, להתחבא קצת ולצאת לעבודה בכנסיה.

בבקר, עוד מסתובבות משאיות וחיילים שמה ליד, אני ואח נשארנו כל יום זה למטה בחושך. בערב בא בעל בית אמר אפשר לצאת, נתן לנו מרק לשתות ואמר לחזור למטה עד בקר. שמה למטה, הרבה עכברים, לא קטן כמו פה, שמה עכבר גדול כמו כלב, אפילו חתול בורח ממנו. מה לעשות. זה מה יש. כל לילה לא לישון מפחד.

מחר כבר יצאנו. אני, עבודה שלי היה בגינה, ובבקר מוקדם אני לטפס על מגדל של הכנסיה, איפה שפעמון שמה, לצלצל. כל יום מוקדם בבקר. אני מצלצל בפעמון. ככה, למשוך בחבל חזק בשביל לצלצל. כל יום היה כומר בא מלטף ככה ראש שלי (מוני מושך את ידו על שערותי בעדינות, מדגים...) אומר: 'נו מוני, ככה כיף לצלצל בפעמון?' רוצה לתת לי לנשק צלב שיש לו על חזה שלו. אני, מה לעשות? מנשק ובלב שלי מקלל וצועק למאמא. כל יום הוא בא, תופס ככה ביד שלי (מוני אווז את זרועי בידו הרכה, מדגים...) אומר לי: 'מוני, איך אלוהים אוהב אותך ששלח אותך לפה. תראה כמה אלוהים של יהודים שונא אותם, כולם הורגים אותם בלי

חשבון. וכל זה אתה יודע למה? שהיהודים הרגו את הבן שלו, ישוע. אבל אתה, אלוהים אוהב אותך, רוצה שתצליח אז הוא שלח אותך ואת אח שלך לכאן שתתקרב אליו.

'מה אתה חושב?!' פתאום כומר הזה צועק וככה מנפנף בידיים שלו (מוני מנופף בידיו כלפי מעלה, מדגים...) 'שסתם ככה כולם לקחו אותם ואתה ואח שלך נשאתם כאן?!'

מוני עצר משטף הסיפור. מבטו משתהה בי רגע ארוך, ובעיני אני רואה איך הימים ההם שבים וחיים בו ברגעים הללו ממש.

אני שותק ושותק גם מוני.

'אתה בקשת שאני אספר לך על אבא, ומה אני פתאום מספר לך?'

'זה בסדר, מוני, אני משיב.' בבקשה תמשיך לספר.'

ומוני המשיך:

ככה כמעט שנתיים שמה. אחרי שנתיים, חשבנו אני ואח שלי לברוח למקום אחר, כי נאצים ימח שמם כבר התחילו לברוח ברוסיה, סטלינגרד, אתה שמעת זה? שמה היה סיבוב של מלחמה.

אבל לאן יש ללכת? שמה, קור כלבים בחורף, ויער שליד כפר זה כמו מבית שלך עד תל אביב. גדול. בלי אוכל בלי מקום לישון, מתים. אז ככה נשארנו עד סוף של מלחמה. אחר כך כבר לא היה איפה לחזור. אח שלי אמר בא נלך אמריקה, אני כבר בן שתים עשרה, כן? אמרתי לו, מה יש באמריקה, אתה תסע, אני נשאר בכפר. והוא נסע. עד היום שמה. בן שלו בא בארץ, הוא דתי, גר בכפר סבא. אז אני נשארתי שמה בכפר, עוד עובד בכנסיה, כל יום עולה למעלה, בבקר מוקדם, מצלצל. למי? גם אני שאלתי זה. באמת, כומר חשב אני מצלצל בשביל כל האנשים בכפר שיתפללו או מה. שהפעמון תלוי למעלה במגדל גבוה' מוני נשא את עיניו כלפי מעלה והרים את ידו, 'ממגדל שמה רואים כל הכפר. כפר קטן, אולי מאה מאתיים אנשים.'

'אז הוא חשב אני מצלצל בשביל אנשים, אבל אני צלצלתי בשביל אלוהים. אולי הוא ישן, חשבתי, שאיך שהוא רואה ככה עם שלו ולא עושה? בטח ישן, אמרתי. נעיר אותו.'

'ככה כל בקר. בסוף, מה אתה חושב, לא התעורר? הנה מוני כאן, מוני חייך חיוך של נצחון.

בתוך בית הכנסת כבר התחילו את תפילת המנחה וכבר נגשו להוציא את ספר התורה. הזדרזנו לקום ולהכנס.

ראיתי את מוני ניגש בשמחה אל ספר התורה.

פעמון ורימון, פעמון ורימון.